

شمایل نگاری صور نجومی در آثار هنر اسلامی

گردآورنده: طاهر رضا زاده

(عضو هیئت علمی گروه هنر دانشگاه آزاد اسلامی
واحد علوم تحقیقات تهران)

مترجمان: طاهر رضا زاده، مریم خسروشاهی

عنوان و نام پدیدآور: شمایل‌نگاری صور نجومی در آثار هنر اسلامی / گردآورنده: طاهر رضا زاده؛ مترجمان: طاهر رضا زاده، مریم خسروشاهی.
 مشخصات نشر: تهران: مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»، ۱۳۹۷.
 مشخصات ظاهری: ۲۹۲ ص.
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۲۶۳-۳
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا.
 یادداشت: برای مشاهده فیپای کامل کتاب به سایت کتابخانه ملی به نشانی: www.nlai.ir مراجعه نمایید.
 شناسه افزوده: فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران. مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن».

مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»

شمایل‌نگاری صور نجومی در آثار هنر اسلامی

گردآورنده: طاهر رضا زاده

مترجمان: طاهر رضا زاده، مریم خسروشاهی

صفحه‌آرا و ناظر فنی چاپ: میثم رادمهر

طراح جلد: غلامرضا مهری

نویت چاپ: اول ۱۳۹۷

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپ: چاپخانه دیجیتال فرهنگستان هنر

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۲۶۳-۳

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

نشانی مؤسسه: تهران، انتهای خیابان فلسطین جنوبی، خیابان لقمان ادهم، بن بست بوذرجمهر، شماره ۲۴، مؤسسه

تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن». تلفن: ۴-۶۶۴۶۸۶۹۲-۶۶۴۵۱۶۶۲-دورنگار: ۶۶۴۵۱۶۶۲

پست الکترونیک: publishing@honar.ac.ir

نشانی فروشگاه مرکزی: خیابان ولی عصر، نرسیده به چهارراه طالقانی، شماره ۱۵۵۰، ساختمان مرکزی فرهنگستان

هنر. تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۰

نشانی تلگرام: @artboks

نشانی فروشگاه اینترنتی: www.matnpublishers.ir

فهرست مقالات

- پیشگفتار ۷
- جستاری در تاریخ صورتگری اختران در شرق و غرب / فریتز زاکسل / مریم خسروشاهی ۱۱
- عقدتین اخترگونه فلک ماه در شمایل‌نگاری هندوئی و اسلامی؛ مقاله در تاریخ اختربینی باستان و میانه / ویلی هارتنر / طاهر رضا زاده ۵۵
- نسخه‌ای قدیمی از رساله عبدالرحمن صوفی در کتابخانه بادلین آکسفورد در صورت‌های فلکی اسلامی / امی ولس / طاهر رضا زاده ۱۰۷
- جام واسکوالی موزه بریتانیا؛ تحقیقی درباره شمایل‌نگاری اختربینی اسلامی / ویلی هارتنر / طاهر رضا زاده ۱۷۳
- صورت اختران و بروج در هنر اسلامی / استفانو کاربونی / طاهر رضا زاده ۲۱۳
- نمایه ۲۸۷

پیشگفتار

پژوهش‌های مرتبط با صورت‌های نجومی به‌کاررفته در آثار هنر اسلامی بخش قابل توجهی از مطالعات آکادمیک هنر اسلامی را به خود اختصاص می‌دهد. این پژوهش‌ها تقریباً همزمان با شکل‌گیری مباحث علمی هنر اسلامی در اوایل قرن بیستم میلادی در مجامع دانشگاهی اروپایی و بعداً امریکایی آغاز شده و طی دهه‌های مختلف قرن گذشته و در طول دهه‌های آغازین قرن حاضر ادامه و گسترش یافته است. باوجود این، بنا به دلایل نه‌چندان روشنی، تاکنون پای این مباحث به‌صورت جدی به محافل دانشگاهی ایرانی باز نشده و کمتر متنی از این دست تا به حال به فارسی تولید یا حتی ترجمه شده است. براین اساس، هدف مجموعه حاضر گشودن باب آشنایی محققان و دانشجویان فارسی‌زبان با مباحث و مسائلی است که طی حدود صد سال گذشته در دنیای غرب درباره بخشی از تزیینات آثار هنر اسلامی - صور نجومی - صورت گرفته است. بدین منظور، سعی کرده‌ام مهم‌ترین و پایه‌ای‌ترین مقالات و مکتوبات مرتبط با این حوزه را کنار هم آورده، در اختیار علاقه‌مندان قرار دهم. کوشیده‌ام متونی را برای چاپ در این مجموعه انتخاب کنم که درکنار یکدیگر، تا حدود زیادی، جامع مباحث مرتبط با نقوش نجومی اسلامی باشند.

این کتاب از پنج متن مختلف، شامل چهارمقاله و یک کاتالوگ، در زمینه مطالعات صور نجومی اسلامی شکل گرفته است؛ هر پنج متن حاصل تولیدات قرن بیستم از ابتدا تا انتهای آن است و تا حدودی سیر مطالعات این حوزه را طی این صد سال نشان می‌دهد. این‌ها اگرچه به تعبیری "کلاسیک" به‌شمار می‌روند اما ابداً "کهنه" محسوب نمی‌شوند و همه پژوهندگان پیگیر این حوزه ناچار باید این نوشته‌ها را از نظر بگذرانند. دو مقاله نخست به معرفی تصویر اختران در هنر اسلامی اختصاص یافته است. فریتز زاکسل (۱۹۱۲) در

مقاله اول این مجموعه، که شاید نخستین نوشته درخصوص صورت‌های نجومی اسلامی باشد، به معرفی و تفسیر نقش هفت اختر مرسوم هنر اسلامی پرداخته، گریزی هم به نقوش مشابه آنها در هنر و فرهنگ بصری غربی می‌زند. بعد از او، ویلی هارتنر (۱۹۳۸)، ذیل دومین مقاله، درباره ماهیت هشتمین اختر اسلامی بحث می‌کند و شمایل‌نگاری‌های آن را شرح می‌دهد. دو مقاله بعدی تک‌نگاری‌های ارزشمندی‌اند درخصوص دو مورد از مهم‌ترین آثار هنر اسلامی که حاوی نقش صور فلکی‌اند. امی ولس (۱۹۵۹)، در مقاله سوم این کتاب، به بهانه معرفی قدیمی‌ترین نسخه صورالکواکب الثابتة، نقش و شمایل‌نگاری صور فلکی اسلامی را به تفصیل بررسی و تشریح می‌کند. سپس، در مقاله چهارم، هارتنر (۱۹۷۴) کاربرد صورت اختران و نقش بروج دوازده‌گانه را ضمن معرفی یکی از بارزترین نمونه‌ها و مصادیق هنر اسلامی، جام وسکوالی، نشان می‌دهد. در انتهای این مجموعه نیز کاتالوگ آثار موزه متروپولیتن آمده است. استفانو کاربونی (۱۹۹۷)، در این کاتالوگ، که حکم جمع‌بندی مباحث را دارد، با معرفی بیست اثر از آثار هنر اسلامی موجود در موزه متروپولیتن، که عموماً برنجه‌ها یا سفالینه‌اند، به شرح و تفسیر شمایل‌نگارانه کاربرد انواع نقوش نجومی، اعم از صورت اختران و نقش صور منطقة البروج، می‌پردازد.

زبان هر پنج متن مورد استفاده این مجموعه به انگلیسی است، الا مقاله زاکسل که به آلمانی است. متن آلمانی را مریم خسروشاهی ترجمه کرده و متون انگلیسی را خودم. مترجمان این مجموعه تمام تلاششان را کرده‌اند تا ترجمه روان و مفهومی در اختیار خوانندگان عزیز قرار گیرد. امیدوارم حاصل این تلاش مثمر ثمر و مورد قبول واقع شود، ان شاء الله. باوجود این، کاملاً طبیعی و بدیهی است اگر اشکالات ریز و درشتی در چشم مخاطبان تیزبین و نکته‌سنج این مجموعه ظاهر شود. در این صورت، لطفاً، مترجمان این متون را از نقد و نظرهای مؤثر خود بی‌بهره نگذارید.

در پایان، اطلاعات کتابشناختی متون مورد استفاده این مجموعه را برای آگاهی و بررسی‌های مضاعف خوانندگان محترم به شرح زیر ذکر می‌کنم:

Carboni, Stefano. (1997). *Following the Stars: Images of the Zodiac in Islamic Art*. New York: Metropolitan Museum of Art.

Hartner, Willy. (1938). "The Pseudoplanetary nodes of the Moon's orbit in Hindu and Islamic Iconographies." *Ars Islamica*, 5, 113-154.

- Hartner, Willy. (1974). "The Vaso Vescovali in the British Museum." *Kunst des orientis* 9, 99-130.
- Saxl, Fritz (1912). "Beiträge zu einer Geschichte der Planetendarstellungen im Orient und Okzident." *Der Islam*, 3, pp. 151-177
- Wellesz, Emmy (1959). "An Early al-Šūfī Manuscript in the Bodleian Library in Oxford: A Study in Islamic Constellation Images." *Ars Orientalis*, Vol. 3, pp. 1-26

طاهر رضا زاده

تابستان ۱۳۹۷